

Ἐλευθερία καί εὐθύνη

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Πατριάρχης Μόσχας και πάσης Ρωσίας

Ἐλευθερία καί εὐθύνη

Τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου
καί ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ προσώπου

Μετάφραση:
Αγγελική Πελωριάδου

Ἐπιμέλεια ἔκδοσης:
Βασίλης Ἀργυριάδης

Ἐν πλῶ

Τίτλος πρωτοτύπου: СВОБОДА И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ
Права Человека и Достоинство Личности

© (Για την ελληνική έκδοση) Εκδόσεις Έν πλῶ
Κολοκοτρώνη 49, Αθήνα 105 60
Τηλ.: 210 3226343 - Fax: 210 3221238
e-mail: info@enploeditions.gr
www.enploeditions.gr

Α' έκδοση: Νοέμβριος 2011

ISBN: 978-960-9550-05-5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	9
Οί συνθήκες τῆς νέας ἐποχῆς.....	11
Ὁ κανόνας τῆς πίστεως ὡς κανόνας τῆς ζωῆς.....	25
Κοινή προσέγγιση πρὸς τὴν ἀναζήτηση τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνακαίνισης τῆς ἀνθρωπότητας.....	55
Φιλελεύθερο πρότυπο: ἀπειλή κατὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐλευθερίας.....	79
Τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς θέλησης.....	89
Δέν ὑπάρχει ἐλευθερία χωρὶς ἠθικὴ εὐθύνη.....	107
Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἠθικὴ εὐθύνη.....	119
Ἡ ποικιλομορφία τῆς ἀνθρωπότητας καὶ ἡ παγκόσμια ἐνοποίηση.....	139
Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ χριστιανικὴ διάσταση τοῦ προβλήματος τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀνθρώπου.....	149
Εἰσαγωγικός λόγος σέ εὐρωπαϊκὴ συνάντηση γιὰ τὸν χριστιανικὸ πολιτισμὸ.....	155
Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ οἱ ἠθικὲς βάσεις τους στὶς εὐρωπαϊκὲς θρησκευτικὲς κοινότητες.....	163

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ὡς φορέα τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἀξιοπρέπειά του.....	177
Τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καί οἱ θρησκευτικές ἀρχές.....	183
Διάλογος πολιτισμῶν.....	189
Ἡ σχέση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν θρησκευτικῶν καί πολιτιστικῶν παραδόσεων	201
Τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καί ὁ διαπολιτισμικός διάλογος.....	209
Πρῶτες δημοσιεύσεις-ἐκφωνήσεις.....	219

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μέ ιδιαίτερη χαρά καλοσωρίζουμε και στην ελληνική γλώσσα τό πόνημα τοῦ ἀγαπητοῦ ἐν Χριστῷ Ἀδελφοῦ, Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ρωσίας και Κυριλλου μέ τίτλο «Ἐλευθερία και Εὐθύνη», τό ὁποῖο δίδει στή σύγχρονη ἐκκλησιαστική προοπτική μία νότα ἐκ βορρᾶ.

Οἱ ἐπισημάνσεις τοῦ ἐκλεκτοῦ συγγραφέως ἐκκινοῦν ἀπό δύο συνιστώσες: τήν πραγματικότητα ὅπως τή βιώνει ὁ ἄνθρωπος τῆς νέας ἐποχῆς και τήν ἐν Χριστῷ ζωή ὅπως τή ζεῖ ἀδιάκοπα ὁ πιστός δύο χιλιάδες χρόνια τώρα. Οἱ δύο αὐτές συνιστώσες στή συνύπαρξή τους ἀπαιτοῦν νά λάβει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, εἴτε ὡς πολίτης εἴτε ὡς πιστός, θέση στά ζωτικά ἐρωτήματα πού προκύπτουν και στά ὁποῖα ὁ πολλός ἱεράρχης δίδει κάποιες μελετημένες ἀπαντήσεις.

Θέματα ὅπως ἡ φιλελευθεριότητα και ἡ κατά Χριστόν ἐλευθερία, τά ἀνθρώπινα δικαιώματα και ἡ εὐθύνη πού ἀπορρέει ἀπό τόν τρόπο ἐξάσκησής τους ἀναγινώσκονται ἀντιδιαμετρικά και συνδυαστικά μέ ἕναν ἐνδιαφέροντα τρόπο. Οἱ θέσεις τοῦ λόγιου ἱεράρχου ἀποτελοῦν ἐντρυφήμα πρὸς μελέτη και ἀποσκοποῦν νά συμβάλουν στό ὀρθόδοξο ἐκκλησιαστικό γίγνεσθαι ἐνεργῶς.

Εὐχόμαστε νά εἶναι καλοτάξιδος ὁ τόμος «Ἐλευθερία και Εὐθύνη» και στόν Μακαριώτατο συγγραφέα του νά μᾶς δίδει παρόμοια πνευματικά πονήματα εἰς ἔτη πολλά.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος

Ἰ. Ἀθηναῖος Β'

| Οἱ συνθήκες τῆς νέας ἐποχῆς

Ὁ Ἱερομάρτυς Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ἀναφέρει: «Νά ἐμβαθύνεις στίς συνθήκες τῆς ἐποχῆς». Αὐτή ἡ ὑποθήκη εἶναι ἰδιαίτερος ἐπίκαιρος σήμερα. Ποιά λειτουργικά κοσμοθεωρητικά προβλήματα θέτει ἐνώπιόν μας ἡ ἐποχή μας; Σέ τί ἔγκειται ἡ θεμελιώδης κλήση τῆς ἐποχῆς πού βιώνουμε;

Ἡ ἐποχή μας προβάλλει ἀνάμεσα στόν ἀριθμό τῶν πρωτευόντων ἕνα πρόβλημα, ἀπό τήν ἐπιτυχή λύση τοῦ ὁποῖου ἐν πολλοῖς θά ἐξαρτηθεῖ ἡ περαιτέρω τύχη τῆς παγκόσμιας κοινότητας. Ἡ θεμελιώδης πρόκληση τῆς ἐποχῆς, στήν ὁποία συνέπεσε νά ζοῦμε ὅλοι μας, ἔγκειται, κατά τή βαθιά μου πεποίθηση, στήν ἀναγκαιότητα ἀνάπτυξης ἀπό τήν ἀνθρωπότητα ἐνός τέτοιου πολιτιστικοῦ προτύπου ὑπαρξῆς τῆς στόν 21ο αἰώνα, τό ὁποῖο θά προϋπέθετε τήν ὀλόπλευρη ἑναρμόνιση τῶν πολύ διαφορετικά προσανατολισμένων ἐπιταγῶν τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ καί τῆς παράδοσης. Ἐνώπιον τῆς Δύσης καί τῆς Ἀνατολῆς τίθεται τό δυσκολότατο, ἀλλά καθόλου ἀπελπιστικό πρόβλημα τῆς ἀπό κοινού ἀνεύρεσης τῆς ἰσορροπίας μεταξύ τῆς προόδου στή σφαῖρα τῆς τήρησης τῶν δικαιωμάτων τοῦ προσώπου καί τῶν μειοψηφιῶν, ἀπό τή μία πλευρά, καί τῆς διαφύλαξης τῆς ἐθνικοπολιτιστικῆς καί θρησκευτικῆς ταυτότητας τῶν ἐπιμέρους λαῶν, ἀπό τήν ἄλλη.

Ἄν καί μὴ διατυπωμένη ἀκόμη σέ δέουσες κοινωνιολογικές καί πολιτισμικές κατηγορίες, ἡ ἀνάγκη γιά κατάλληλη καί ἀλληλέγγυα ἀπάντηση σέ αὐτή τήν πολιτιστική πρόκληση τῆς ἐποχῆς μας εἶναι κοινῶς καί μέ ὑπερβολική ὀξύτητα αἰσθητή. Διότι ἡ ἀθέατη γιά πολλούς, ἀλλά ὡς

ἐκ τούτου ὄχι λιγότερο πραγματική, ὑποκείμενη αἰτία τῶν στρατιωτικοπολιτικῶν, πολιτισμικοθρησκευτικῶν, ἔθνικῶν καί ἄλλων ἀντιπαραθέσεων, μάρτυρες τῶν ὁποίων εἴμαστε στή μετακομμουνιστική ἐποχή, συνίσταται ἀκριβῶς στήν ἀντίσταση τῆς συντηρητικῆς ἀρχῆς καί τῆς φιλοπαρραδοσιακῆς κοσμοθεωρίας ἔναντι τῆς ἐπιβαλλόμενης, γιὰ νά μήν ποῦμε βίαιης, ἐδραίωσης τῶν νεοφιλελεύθερων ἀξιῶν. Σέ αὐτό περιλαμβάνεται ἡ ἐσωτερική ὑπόθεση τοῦ ιδεολογικοῦ δράματος τῶν ἡμερῶν μας.

Ὁ 20ός αἰώνας ἔγινε ἡ ιστορική ἀρένα, ἐπί τῆς ὁποίας σέ ἀδυσώπητη διαμάχη διαδέχονταν τό ἓνα τό ἄλλο ζεύγη ἀδιάλλακτων ἀντιπάλων: τῆς μοναρχίας καί τῆς δημοκρατίας, τοῦ φασισμού καί τοῦ κομμουνισμοῦ, τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ καί τῆς δημοκρατίας. Δύο Παγκόσμιοι πόλεμοι καί ἓνας «Ψυχρός»: ἰδού τό θλιβερό ἀποτέλεσμα τοῦ ιδεολογικοῦ ἀσυμβίβαστου τοῦ αἰώνα μας. Σέ αὐτά τά συμφραζόμενα παρουσιάζεται ἀπολύτως φυσική καί κατανοητή ἡ εὐφορία πού κυρίευσε τόν κόσμο, τόν βασιανισμένο ἀπό τήν ταλάντευση δύο ὑπερδυνάμεων στά ὄρια τῆς πυρηνικῆς ἀποκαλυπτικῆς καταστροφῆς, μέ τήν εἶδηση τῆς σοβιετικῆς «περεστρόικα».

Ναί, ἡ κυριαρχία τῆς ιδεοληπτικῆς συνείδησης, πού ἀποτελεῖ γέννημα τῆς ὑπερηφανείας καί τῆς μάταιης σοφίας τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ καί ἡ ὁποία γι' αὐτό ὄχι ἄπαξ ἀποκάλυψε τήν πνευματική της πενία καί προκάλεσε ἀναρίθμητες δυστυχίες στούς λαούς, τώρα κλονίζεται σοβαρά. Ὅμως πρός ἀντικατάσταση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ιδεολογιῶν ἔρχεται ἓνας νέος καί δυσθεράπευτος ἀνταγωνισμός: αὐτός μεταξύ τῆς παγκοσμιοποίησης καί τοῦ διεθνισμοῦ ἔναντι τῆς συντηρητικότητας καί τῆς παραδοσιακότητας. Γι' αὐτό σήμερα, ὅπως καί στή βιβλική ἐποχή, ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς ἀνθρώπινης συμβίωσης πα-

ραμένει ἡ ἀρχή, πού τόσο ἄρτια ἔχει διατυπωθεῖ ἀπό τόν Ἴσπανό κοινωνικό διανοητή Χοσέ Ὀρτέγα υ Γκασέ: «Πολιτισμός εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ θέληση γιά συνύπαρξη». Ὅμως ἡ θέληση γιά συνύπαρξη ἀπαιτεῖ ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση τήν ἀναγνώριση στούς ἄλλους τοῦ δικαιώματος στή ζωή. Καί ἀφοῦ ἡ λάμψη τῆς Θείας ἀλήθειας φέρεται ἐν ἑαυτῇ τήν ἔννοια τῶν δικαιωμάτων καί τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως καί τήν ἀρχή τῆς ἐθνικοπολιτιστικῆς ἰδιαίτερης ταυτότητας, ἄς στραφοῦμε πρὸς τήν ἱστορία, ὥστε νά παρακολουθήσουμε τή γένεση τῆς ἀντίθεσής τους, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται τώρα. Ὅμως πρῶτα ἄς συμφωνήσουμε περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ πολιτισμικοῦ προτύπου, διὰ τῆς ὁποίας θά περιγράψουμε τόσο τό φιλελεύθερο, ὅσο καί τό παραδοσιακό κοσμοθεωρητικό καί ἀξιολογικό σύστημα.

Εἶναι γνωστό ὅτι τόν 18ο αἰώνα, τήν ἐποχή τοῦ Διαφωτισμοῦ, στήν Εὐρώπη γεννήθηκε καί στήν ἐπόμενη ἑκατονταετία ἰσχυροποιήθηκε καί ἄρχισε νά ἐδραιώνεται τό φιλελεύθερο δόγμα. Μέ τήν ἰδέα τῆς καθολικῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀτόμου ἀπό τίς ἀναστολές τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν, ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν, νομικῶν καί ἄλλων περιορισμῶν συχνά τροφοδοτοῦνταν ἐπαναστατικές κινήσεις, οἱ ὁποῖες ἀμφισβητοῦσαν τήν τότε κρατική ὀργάνωση τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀπό τοὺς ὀπαδούς αὐτῆς τῆς κατεύθυνσης ὡς θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς ἐποχῆς προβαλλόταν ἡ προσωπική ἀνελευθερία τοῦ ἀτόμου, τοῦ ὑποδουλωμένου καί καταπιεσμένου ἀπό τίς δομές καί τοὺς θεσμούς τοῦ κράτους, ἀπό τήν κοινωνική ὀργάνωση, τήν κυρίαρχη ἠθική, τίς προλήψεις καί τίς συμβατικότητες. Ἐπομένως, ἡ προσωπικότητα ἔπρεπε νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τό βᾶρος τῶν ἐξωτερικῶν γι' αὐτή δυνάμεων, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἀπόλυτη καί τελι-

κή αξία και τό καλό του εἶναι τό κριτήριο τῆς δικαιοσύνης τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Στίς παραμονές τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης αὐτό τό μυθολόγημα τῆς φιλελεύθερης συνείδησης τό ἐξέφρασε σέ συμπτυκνωμένη μορφή ὁ κλασσικός τῆς προλεταριακῆς λογοτεχνίας Μαξιμί Γκόρκι, ὁ ὁποῖος διακήρυξε μέ τά χεῖλη τοῦ ἥρωά του: «Ἄνθρωπος αὐτό ἦχει περήφανα!». Στή Σοβιετική Ἐνωσι αὐτές οἱ λέξεις εἰδικά εἶχαν γραφεῖ στή σημαία τῆς ἀντιθρησκευτικῆς πάλης, διότι στό ἀθεϊστικό κράτος δέν ἦταν δυνατό νά γίνεταί λόγος γιά κανένα ἄλλο ὄνομα, στό ὁποῖο θά ἄξιζε νά ἀφιερῶσαι κανεῖς τίς σκέψεις καί τούς κόπους του. Δέν εἶναι τυχαῖο ἀκόμη τό ὅτι ὁ Χόλμπαχ, ὁ Ἑλβέτιος, ὁ Ντιντερό καί ἄλλοι φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ συνέδεαν τόν ἀνθρωπισμό μέ τόν ὕλισμό καί τόν ἀθεϊσμό.

Συνεπῶς, στό κέντρο τοῦ ἀνθρωποκεντρικοῦ σύμπαντος τοποθετήθηκε ὁ ἀνθρωπος ὡς μέτρο ὄλων τῶν πραγμάτων. Καί μάλιστα ὄχι ἀπλῶς ὁ ἀνθρωπος, ἀλλά ἀκριβῶς ὁ πεπτωκῶς ἀνθρωπος, ὁ εὐρισκόμενος μέσα στήν ἀμαρτία. Μά, κατά τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, «ὁ ἀνθρωπος δημιουργήθηκε κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἡ ἀμαρτία ἀλλοίωσε τήν ὁμορφιά τῆς εἰκόνας» (ἄγ. Βασίλειος ὁ Μέγας). Αὐτή ἡ ἀντίληψη περί ἀλλοιωμένης φύσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπουσιάζει ἀπολύτως ἀπό τή φιλελεύθερη σκέψη. Σέ αὐτή θριαμβεύει ἕνα σύστημα ἰδεῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν εἰδωλολατρική προέλευση ἰδεῶν, οἱ ὁποῖες ἄρχισαν νά ἐδραιώνονται στόν πολιτισμό τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης τήν ἐποχή τῆς Ἀναγέννησης. Μά εἰδικά ἀπό τήν αὐθεντία τῆς Ἀναγέννησης ἱεροποιήθηκε ἡ ἰδέα τῆς ἀνθρωποκεντρικότητος τοῦ σύμπαντος, ἐνῶ καρδιά τῆς ὑπαρξῆς καί τῆς κοινωνίας θεωρεῖται τό ἄτομο. Τοιοῦτοτρόπως, τήν ἐποχή τῆς Ἀναγέννησης μαζί μέ τήν ἐπι-

στροφή πρὸς τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ ἔλαβε χώρα καί ἡ πνευματικὴ ἐμπλοκὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνικῆς σκέψης, ἡ ὁποία ἔκανε κίνηση πρὸς τὰ πίσω: ἀπὸ τίς ἀξίες τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν ὀπισθοδρομικὴ εἰδωλολατρικὴ ἠθικὴ καί τὴν εἰδωλολατρικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου. Χρησιμοποιώντας τὴν ἔκφραση, τὴν ὁποία ὄχι ἄπαξ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἄρνολντ Τόινμπι στὶς σελίδες τοῦ θεμελιώδους ἔργου του «Ἡ σπουδὴ τῆς ἱστορίας», μπορούμε βásiμα νὰ μιλήσουμε περὶ τοῦ θριάμβου τῆς «εἰδωλολατρίας στὴν πιὸ φαύλη μορφή τῆς λατρείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἑαυτό του».

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ δυτικὴ θεολογία, αὐτὴ, ἀφοῦ δέχθηκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Μεταρρύθμισης τὸ ἀξίωμα περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀνώτατης ἀξίας τῆς γήινης ὑπαρξῆς του (μέ τὴν ἔννοια τοῦ κοινωνιολογικοῦ δεδομένου), ἐν πολλοῖς συνέτεινε στὴν ἰσχυροποίηση τῶν ιδεῶν τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγέννησης στὴν εὐρωπαϊκὴ συνείδηση. Καθοριστικὴ ἐπίδραση ἐπίσης ἄσκησε ἐδῶ ἡ ἰουδαϊκὴ θεολογικὴ σκέψη, πού εἶχε ἀρκετὴ ἐπιρροή στὰ δυτικοευρωπαϊκὰ πανεπιστήμια καί ἡ ὁποία εἶχε ἔρθει μέσω τοῦ ἰσπανικοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ἐβραϊκῆς μετανάστευσης πρὸς τὴν Ὀλλανδία καί τίς γειτονικὲς χώρες (Μαϊμωνίδης, Κρέσκας, Ἴμπν Ἔζρα). Δέν προκαλεῖ ἔκπληξη τὸ γεγονὸς ὅτι ὡς ἡ πιὸ διεκδικητικὴ φιλελεύθερη κοσμοθεωρία κατὰ τὴ διαδικασίαν διαμόρφωσης τοῦ φιλελευθερισμοῦ ἀποδείχθηκαν οἱ ιδέες τέτοιων ἐλευθεροφρόνων, ἀθέων καί πανθειστῶν, πού εἶχαν προέλθει ἀπὸ τὸν παραδοσιακὸ ἰουδαϊσμό, ὅπως ὁ Βαρούχ Σπινόζα καί μερικῶς ὁ Οὐρίηλ Ἀκόστα. Ἔως τὸν 19ο αἰῶνα πρακτικὰ εἶχε διαμορφωθεῖ ὅλο τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν πού περιγράφουν τὸ φιλελεύθερο πρότυπο ὑπαρξῆς. Ἀφοῦ πρῶτη φορά συνταγματοποιήθηκε στὴ «Διακήρυξη τῶν δικαι-

ωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη» της Μεγάλης Γαλλικής Έπανάστασης, έδραιώθηκε τελειωτικά στην «Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου» του 1948.

Είναι θλιβερό τό ότι ή Ρωσία τώρα πλέον μόνο έχει τή δυνατότητα νά συμμετάσχει στή συζήτηση περί των σχέσεων μεταξύ τής φιλελεύθερης καί τής παραδοσιακής αρχής. Ναι, ή Σοβιετική Ένωση ποτέ δέν είχε αρκετά δραστήρια συμμετοχή στην έπεξεργασία τής σύγχρονης έκδοχής του φιλελεύθερου προτύπου των διεθνών σχέσεων καί των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Διατηρούσε αυτή τήν πορεία, καθοδηγούμενη από πραγματιστικούς λόγους: πρώτον, νά αποκρούσει τίς αιτιάσεις τής Δύσης για τήν έπιμονή σέ ολοκληρωτικές μεθόδους έλέγχου καί διακυβέρνησης καί, δεύτερον, μέ τήν πρώτη ευκαιρία νά στρέψει αυτό τό άμφίστομο όπλο τής προπαγάνδας έναντίον των ιδεολογικών αντιπάλων της. Τότε υπήρχε ή έντύπωση ότι όλες οί παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου θά έμεναν διαπαντός κρυμμένες πίσω από τό σιδηρούν παραπέτασμα καί θά ήταν δυνατόν νά επιχειρήσει έναν έπικερδή συμβιβασμό μέ τή Δύση, ώστε νά ενισχύσει τίς συμπάθειες προς τόν σοσιαλισμό, χωρίς στην πραγματικότητα νά αλλάξει τίποτα στην έσωτερική της ζωή.

Έτσι, δυστυχώς, λόγω ιδεολογικών καί πολιτικών αιτίων ή όρθόδοξη θεολογική πνευματικοπολιτιστική παράδοση δέν παρουσιάστηκε καθόλου από τή σοβιετική διπλωματία κατά τήν έπεξεργασία των σύγχρονων προτύπων των διεθνών σχέσεων καί των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Καθ' όσον μπορώ νά κρίνω, δέν έπισημάνθηκε αρκετά ούτε από τούς διπλωμάτες άλλων χωρών, πού αντιπροσώπευαν τή Δύση. Μέ άλλα λόγια, μπορούμε μέ άπόλυτη σαφήνεια νά ισχυριστοῦμε ότι τά σύγχρονα διεθνή

πρότυπα κατά τήν οὐσία τους ἀποτελοῦν ἀποκλειστικά πρότυπα δυτικά καί φιλελεύθερα. Αὐτό τό στοιχεῖο θά ᾔ-
ταν δυνατό νά μήν προκαλοῦσε ἰδιαίτερη ἀνησυχία, ἐάν
γινόταν λόγος γιά τή σφαίρα μόνο τῆς ἐξωτερικῆς πολι-
τικῆς, δηλαδή γιά τίς διεθνεῖς σχέσεις, ὅπου αὐτό τό πρό-
τυπο ἔχει τή φήμη τοῦ ἀρκετά ἀποτελεσματικοῦ. Πράγ-
ματι, τί θά συνέβαινε στόν τομέα τῶν διεθνῶν σχέσεων σέ
περίπτωση ἀπόρριψης τοῦ βασισμένου σέ αὐτό τό πρό-
τυπο διεθνοῦς δικαίου; Εἶναι σαφές ὅτι στή θέση αὐτοῦ
τοῦ συμφωνημένου διεθνοῦς προτύπου θά ἔμπαινε τό ἐ-
θνικό, τό ὁποῖο στό παρελθόν ἔχει προκαλέσει καί νομι-
μοποιήσει πολέμους. Ἐάν πράγματι συνέβαινε τέτοιου
εἴδους ἀντικατάσταση, θά δημιουργεῖτο ἀνεξέλεγκτη κα-
τάρρευση ὀλοκλήρου τοῦ παγκοσμίου συστήματος, διότι
καθένα ἀπό αὐτά τά πρότυπα, εἴτε εἶναι τό «οὐαχαμπι-
κό», εἴτε τό «κινεζικό», τό «ἀφρικανικό», τό «καθολι-
κό», τό «ἰαπωνικό», τό «ἰνδουιστικό» κ.ο.κ., ἐάν τεθεῖ
ὡς βάση τῆς οἰκοδόμησης διακρατικῶν σχέσεων, ἀναπό-
φευκτα θά τό ἀπέρριπταν οἱ φορεῖς ἄλλων ἐθνικοπολιτι-
στικῶν καί θρησκευτικῶν ἀπόψεων. Ἡ ἀπόπειρα νά οἰ-
κοδομηθοῦν διακρατικές σχέσεις, ἐνῶ ἀγνοοῦνται κάποιες
κοινές γιά ὅλους ἀρχές, θά πλησίαζε τήν καθολική κατα-
στροφή, κατά τήν ὁποία δέν θά ἔμενε θέση γιά συναι-
σθήματα χαρᾶς σέ περίπτωση νίκης ἐνός ἀπό αὐτά τά
πρότυπα, ἔστω καί αὐτοῦ στό ὁποῖο ἀνήκει ὁ ἴδιος.

Ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος παρατηρεῖται ὅχι στό ὅτι
τό διατυπωμένο σέ ἐπίπεδο τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν φι-
λελεύθερο πρότυπο τίθεται σήμερα ὡς βάση τῆς διεθνοῦς
πολιτικῆς, ἀλλά στό ὅτι αὐτό τό πρότυπο παρουσιάζεται
ὡς ἀπαραίτητο γιά τοὺς ὀργανισμούς τῆς ἐσωτερικῆς ζω-
ῆς τῶν χωρῶν καί τῶν λαῶν, συμπεριλαμβανομένων καί
κρατῶν τῶν ὁποίων ἡ πολιτιστική, πνευματική καί θρη-

σκευτική παράδοση πρακτικά δέν ἔτυχε παρουσίας κατὰ τή διατύπωση αὐτοῦ τοῦ προτύπου.

Πρέπει νά γίνει εἰδική ἀναφορά στίς ἠθικές ἀξίες τῆς ἐνωμένης Εὐρώπης. Εἶναι σαφές ὅτι αὐτές οἱ ἀξίες ἐπίσης ἔχουν γίνει οἱ πρότυπες βάσεις τοῦ δυτικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Ὅσο τά σύνορα τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης συνέπιπταν μέ τά σύνορα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, τό συγκεκριμένο πρόβλημα μποροῦσε νά θεωρηθεῖ ὡς «ἐσωτερική» ὑπόθεση τῆς Δύσης, ὡς προσωπική τῆς πολιτισμική ἐπιλογή, τήν εὐθύνη γιά τήν ὁποία σέ θρησκευτικό καί ποιμαντικό ἐπίπεδο ἔφεραν οἱ δυτικές Ἐκκλησίες. Σήμερα τά σύνορα τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης διευρύνονται πρός τήν Ἀνατολή καί εἶναι σφόδρα πιθανό ὅτι στό ὄρατό μέλλον θά εἰσέλθουν στή σύνθεσή τῆς χῶρες μέ ὀρθόδοξο πληθυσμό πολλῶν ἑκατομμυρίων. Αὐτό θά σημάνει γι' αὐτές τίς χῶρες στό ἐπίπεδο τῆς διατήρησης τῆς πνευματικῆς, πολιτιστικῆς καί θρησκευτικῆς ταυτότητας ζωῆ σέ συμμόρφωση μέ ξένα γι' αὐτές ἠθικά καί ἀξιακά πρότυπα; Ἐάν ἡ Εὐρώπη καί, πιθανῶς, ὅλος ὁ κόσμος ἐνοποιηθοῦν βάσει ἑνός ἐνιαίου πολιτισμικοῦ κανόνα, τότε, πιθανῶς, θά γίνει εὐκολότερη ἡ διακυβέρνησή τους, ὅμως ἡ ὁμορφιά τῆς πολλαπλότητας καί συγχρόνως ἡ ἀνθρώπινη εὐτυχία δέν πρόκειται νά ἀξηθοῦν μέσα τους. Ἐκτός αὐτοῦ, σήμερα γίνεται σαφές ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά ἐπεκταθεῖ ὁ φιλελευθερισμός χωρίς συγκρούσεις, ἰδιαιτέρως σέ αὐτές τίς σφαῖρες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς πού κρατοῦν γερά τίς ἀξίες, πού ἔχουν ἀνατραφεῖ μέ τήν ἐθνική πνευματικο-πολιτιστική παράδοση. Στήν Ἀνατολή αὐτό τό φαινόμενο εἶναι φανερό, στή Δύση λιγότερο, ἄν καί στήν πραγματικότητα εἶναι παρόν κι ἐδῶ κι ἐκεῖ.

Πιό χτυπητό παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἱστορία γιά τή θέσπιση τοῦ ρωσικοῦ νόμου «Περί τῆς ἐλευθερίας τῆς συ-